

УДК 122/129:392

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.6>

МІФ І АНТРОМОРФІЗАЦІЯ ДІЙСНОСТІ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

Андрій Кадикало

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук, кафедра філософії
вул. Митрополита Андрея, 5, 79013, м. Львів, Україна*

У статті проаналізовано вплив міфу на людину в минулому та сьогодні. Автор розглянув приклади того як архаїчна людина потребувала міфу. Людина з давнього минулого пояснювала світ, емоції та свою взаємодію з довколишнім за допомогою міфу. Міф мав долучав людину до чогось позачасового, поза історичного. Міф виконував терапевтичну функцію, сприяв прийняттю всіх тягот реального життя і виправдовував їх. Це допомагало людині прийняти долю і невблаганність наближення смерті. Автор вважає, що італійський дослідник Луїджі Дзоя обґрунтовано пов'язує становлення раціональності із історичними подіями, що змінили античне грецьке суспільство. Ці зміни стали світанком західної цивілізації, заклали основи певності людини в своїх силах. Перші зусилля людського розуму осмислити світ почали усувати міфологічне мислення. Міфологічний погляд на світ, як і загалом ірраціональний, найчастіше бачить довколишнє песимістично – людина не здатна опанувати свою волю і долю, не здатна змінювати майбутнє. Раціональне мислення – це оптимістичний погляд у майбутнє. Це означало віру в здатність змінити наперед визначене майбутнє – людина творить історію. Автор вважає, апелюючи до пояснення румунського дослідника релігії Мірча Еліаде, що міф не зникає із кінцем античного світу. Більше того, багато історичних подій відбувається через вплив міфу на людське сприйняття світу, наприклад відкриття Америки, місіонерські експедиції. Керує вчинками людини раннього Модерну міф про прогрес, про розвиток. Автор робить висновок, що міфологічне мислення згасало поступово. Остаточне його зникнення сталося у XVII столітті. Це завдало шкоди людині. Людство втратило мотивацію, світ видавався добре зрозумілим. Раціональне мислення пояснювало, але не рятувало від жахів життя, а особливо смерті. Міф виконував функцію ініціації, яку Джозеф Кемпбелл назвав засобом долання «трудних порогів перетворення». Автор висновок, що міф має значення і для сучасної людини. Людина без міфу відчувається самотньо. З іншого боку, людина маніпуляція міфом може перетворити невдоволену людину на неврастеника здатного чинити зло. Це засвідчують злочини нацизму, комунізму – в минулому та «русскава міра» (рашизму) – сьогодні.

Ключові слова: міф, людина, історія, раціональність, західна цивілізація, віра, прогрес.

Антропоморфізація може проектуватися не тільки на уявне, але й на реальне. На перший погляд, сучасна людина далеко соціально еволюціонувала у порівнянні від архаїчної людини, від первісного «дикуна». Проте, коли роздивлятися цю модерну людину прискіплює через її вчинки та дії, то, особливо в екзистенційній, екстремальній ситуації, може скластися враження, що дистанція від архаїзму не така вже й суттєва. Вважаємо, що звернення до теми міфу в минулому та сьогодні може прояснити ситуацію.

У античній Греції ще до появи філософії міф був тим, що регулює і встановлює обмеження на дії людини. Загалом ситуація античної Греції нічим не є оригінальна, бо для усіх традиційних суспільств на етапі їх раннього періоду характерне функціонування міфологічного мислення як на індивідуальному, так й на колективному рівнях. Емоції людини розглядалися як щось зовнішнє щодо неї самої, що не в людині джерело її волі.

Людина не здатна впливати на своє життя і свою долю, але вона повинна уникати пристрастей. Представник глибинної психології Луїджі Дзоя (Італія) зазначає: «Еллін не мав, ані сили волі, розвиненої згодом християнським і філософським аскетизмом, ані психологічних пояснень, тому реагував на ці емоції здивуванням і забобною розгубленістю. Він хотів відсторонитись від них, адже сприймав як загрозу те, що вони часто переважали над його намірами, тож він був готовий вважати їх справжніми божествами, які час від часу опановували смертними. Аби захиститись, він витісняв зі свідомості стани одержимості, видіння і сни та перетворював психологічні переживання на бентежних божеств» [1, с. 68]. Якщо людину й охоплює пристрасть, то це не її відповідальність, а богів. Яскравий приклад часто зустрічаємо у вчинках та діях героїв Троянської війни, як греків, так і троянців:

Гамір такий у троянців лунав по їх цілому війську.
Та не у всіх був однаковий крик, не однакова мова,
Різноманітні змішались тут різних народів говірки.
Цих підбиває Арей, а тих – ясноока Афїна,
Жах, і Острах, і Звада, в жадобі своїй ненаситна,
Мужоубивці Арея сестра і товаришка вірна.
Спершу маленька на зріст, виростаючи, згодом сягає
Неба вона головою, сама ж по землі йде ногами.
От вона й тут, між ворожі проходячи юрми, однаку
Сіяла в них ворожнечу і множила стогони людські.
(Іліада, Пісня IV, 436-445:)

Поступово західна людина починає змінювати своє розуміння світу і свого місця у ньому. Це пов'язано із силою, яку відкрили античні греки, силою, яка звільняє людину залежності від богів. Дзоя, такою зламною подією, вважає перемогу греків у греко-перських війнах. На перший погляд греки були приречені у боротьбі із персами, надто не до порівняння ресурси античної демократичної Греції та деспотичної Персії. Видавалось, що греки були приречені – фатум, доля – через силу, потугу і ресурси Персії) заклала початок історичному часу. Історія стає місцем новацій, новації рухають історичний процес. Відбувається пришвидшений розвиток у царині політики, економіки і військовій справі і з'являється філософія. «Вже сам факт зародження філософії свідчить про те, що це вже не замкнутий світ і не керований традиціями: він прагне що раз, то більшого пізнання, вільного від упереджень» [1, с. 143]. Справедливо зазначав Дзоя, що прихід логосу знаменував зародження Західної цивілізації. Загалом аналізуючи трансформації, які відбуваються із західною цивілізацією із зміною міфологічного мислення на раціональне неможливо не помітити принципові особливості. Міф, більшою мірою, це прояв ірраціонального, в ньому ще багато емоційного, незрозумілого для людини неусвідомленого. Міфологічний погляд на світ, як і загалом ірраціональний, найчастіше бачить довколишнє песимістично, людина не здатна опанувати свою волю і долю, не здатна змінювати майбутнє. Звідси й орієнтація на минуле, прагнення його зберегти, втримати, адже тоді минуле можна спроекувати на майбутнє, майбутнє стане повторенням минулого. Міф тісно пов'язаний із традицією, адже остання – це не просто дії, які знаменують пошанування предків, а це спроба жити життям предків. Минуле, традиція за таких умов може розглядатися як мапа майбутнього. Саме тому знаходимо в традиційних суспільствах так багато рис, що вказують за прагнення орієнтуватися на минуле, зокрема й в тлумаченні ними історії. Мірча Еліаде (Румунія), описуючи образ архаїчної людини минулого, який він називає «добрим дикуном», зазначив

«...людина змушена повертатися до дій предка, бути присутньою при них чи повторювати їх, словом, не забувати, який би шлях вона не обрала для цього *regressus ad originem*. Не забувати головний акт – це означає робити його теперішнім, переживати його [2, с. 150].

Світанок нового світу постає із першими ознаками раціонального, дискурсивного мислення і це все починає змінювати. Раціональне мислення загалом, як і його первинний прояв – здоровий глузд – це оптимістична візія світу – людина здатна змінити майбутнє, межі розвитку відсутні, безкінечний прогрес. Проте, у Європі ще довго до Нового часу розум не запанував в усіх сферах, адже ще середньовічний християнський філософ Тертуліан говорив «*Credo quia absurdum est*» (Вірую тому, що абсурдно) [9]. Слід зазначити, що інколи приспускають, що дані слова не належать Тертуліану, але найчастіше у філософській традиції авторство «приписують» йому і все ж повно цей вислів ще краще виражає наявність елементів міфологічного мислення в середньовіччі, особливо в контексті спроб його співставлення із раціональним: «Син Божий помер, це – цілком імовірно, тому що безглуздо. Він був похований і воскрес, це – достовірно, тому що неможливо» [7, с. 283]. У вчинках європейців, які змінили хід історії Західної цивілізації ще довший час можна помітити вплив міфології, хоча й уже в тіні раціональності. Відкриття нового континенту Америки Христофором Колумбом було сподвижене, чи не перед усім іншим, релігійною вірою у відродження християнства, яке було започатковане ще Реформацією, вважав Еліаде. Це була не просто релігійна віра, а й міфологічна ідея, яка поєднувала у собі месіанізм – прагнення долучити до християнства нові народи – та есхатологію – як новий етап розвитку історії або початок нової історії. Це яскраво проявлено, вважає Еліаде, в ідеях перших місіонерів: «Колонізація двох Америк почалася під есхатологічним знаком: люди вірили, що настав час оновлення християнського світу і справжнє відновлення було поверненням до Раю на землі або щонайменше, нового початку священної історії» [3, с. 133]. Саме з початком епохи Великих географічних відкриттів з'явилася ідея прогресу, джерелом якої теж було міфологічне мислення: «Вже деякий час протестантські теологи були схильні ототожнювати Захід із духовним та моральним прогресом» [3, с. 133] – ототожнення руху сонця із Сходу на Захід із прогресом, що рухається таким ж шляхом.

Маркером остаточного витіснення міфу із модерного західного мислення може вважатися відоме парі Паскаля, сформульоване цим видатним філософом. Блез Паскаль використовує елементи теорії ігор у своїй аргументації, намагаючись довести, що віра в Бога може мати раціональне підґрунтя. Він стверджує «...якщо людина вірить у християнського Бога і цей Бог насправді існує, вона отримує безмежне щастя; якщо людина не вірить у християнського Бога, а Бог існує, вона отримує нескінченні страждання. З іншого боку, якщо людина вірить у християнського Бога, а Бога не існує, то вона отримує деякі конкретні незручності від християнського життя; якщо ж людина не вірить у цього Бога і при цьому Бога не існує, то вона отримує певне конкретне задоволення від життя, яке проживає без огляду на християнську мораль» [11]. За таких умов, вибір очевидний на користь віри суто із раціонально зрозумілої та практично досяжної мети, вважає Паскаль.

Витіснення ж міфу на маргінес не означає його відсутності та неієвості щодо людини. Бо міф – це спосіб мислення, це сфера колективного несвідомого [8, с. 12], яке має особистий рівень, але він поверхневий і залежить від колективного несвідомого, яке знаходиться в значно глибшому шарі – це несвідоме має не особисту, а загальну природу і є вродженим, на відміну від особистої психіки, воно володіє змістами і способами поведінки, які скрізь і в усіх індивідів є однаковими і, цим самим утворює в кожному з нас завжди присутню, загальну душевну основу надособистісної природи.

Американський дослідник міфу та релігії Джозеф Кемпбелл визначав потребу в міфологічному мисленні як засобі долання «трудних порогів перетворення» [5, с. 16] і почуття

єдності частини і цілого [5, с. 357]. Сучасне раціоналізоване сприйняття світу, життя і смерті (страх смерті західної людини) і відсутність страху смерті у архаїчних народів (ініціація свідомості як перехід від життя до життя) взірцево пояснює від чого відмовляється людина втрачаючи міф [4, с. 37–39]. Модерна раціоналізація світу, яку американський психотерапевт Томас Мур називає «модерністським синдромом», «...це також схильність буквалізувати все довкола себе» [6, с. 291]. Він переконаний, що історія ХХ століття свідчить, що життя без міфу, без уяви стає невротичним [6, с. 321]. Невроз може означати втрату уяви, а уява – це функціонування міфологічного мислення. Душа, яка немає міфу як джерела компенсації власних потреб (цінностей) (як тіло потребує їжі), то духовність стає невротичною, а така духовність схильна до психозу і насилля. Найнебезпечніше те, що такий невроз може проявлятися не лише на індивідуальному рівні, але й на колективному. «Міф – це не тільки форма оповіді, але й внутрішній світ. Це простір в якому ширяють найпереконливіші образи. І це добре відомо людям при владі: раціональну аргументацію (яку важко сприймати) вони часто замінюють міфом, який навіть не потрібно слухати, бо він ж й так усіма знаний з давніх-давен. Міф – це перші ліки суспільства, він зупиняє час» [1, с. 21].

Сучасна наука про мозок (нейронаука) обґрунтовує потребу міфу і це підтверджують дослідження американського нейробіолога, професора кафедри інтегративної медицини та наук про харчування, директора з досліджень Інституту інтегративного здоров'я Маркуса при університетській лікарні Томаса Джефферсона Ендрю Н'юберга [10, с. 54–76]. Він пояснює, що у людському мозку існують механізми, які свідчать про його зв'язок із релігійним досвідом людини, а також про те, що цей досвід впливає на її [людини] стан. Проте, не можливо стверджувати, зазначає Н'юберг, що метою еволюційних процесів було створення механізмів для виникнення можливості переживання релігійного досвіду (почуття єднання, цілісності, розчинення Я). Як відомо сучасній науці еволюція – це процес прагматичної короткозорості. Здатність переживати стани трансцендентності не могли виникати частково, а лише як повноцінні функції. Для переживання трансцендентності і сексуального блаженства мозок використовує одні й ті самі нейронні шляхи. З неврологічної точки зору, це не означає, що ці переживання тотожні. Проте, переживання релігійного досвіду, переживання міфічної священної історії цілком реальне.

Висновок. Оскільки міф довгий час супроводжував людину в її становленні та взаємодії із зовнішнім світом, то це доводить, що він спричинив суттєвий вплив на розвиток історичного процесу, його спрямованість та сенс та мотиви вчинків. Міф й сьогодні здатен впливати на людську психіку позитивно або негативно, що залежить від мети творців міфу. Для окремої людини міф може виконувати терапевтичну функцію як це було в минулому, людина навіть сама для себе може бути творцем міфу. К. Г. Юнг, Л. Дзоя, Т. Мур вважають, що маніпуляція колективним міфологічним мисленням може спонукати суспільство до моральної індиферентності або готовності чинити злочини. Можна припустити, що схожі процеси мали місце в комуністичному СРСР та нацистській Німеччині в минулому столітті, а сьогодні повторюються в путінській Росії.

Список використаної літератури

1. Дзоя Л. Історія гордині. Львів: Астролябія, 2019. 384 с.
2. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії ; Мефістофель і Андрогін ; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання. Київ: Основи, 2001. 591 с.
3. Еліаде М. Пошуки. Історія та смисл в релігії. Київ: Дух і літера, 2018. 256 с.
4. Кадикало А. Раціоналізація уявлення про смерть у західній культурі. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2021. № 38. С. 36–42.

5. Кемпбелл Дж. Тисячолікий герой. Львів: Terra Incognita, 2020. 416 с.
6. Мур Т. Піклування про душу. Львів : Астролябія, 2020. 448 с.
7. Тарадайко С. Інша філософія. Тертуліан. Всесвіт: журнал іноземної літератури. 2015. № 7/8. С. 276–284.
8. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2013. 588 с.
9. CREDO QUIA ABSURDUM. *Catholic Culture*. URL: <https://www.catholicculture.org/culture/library/dictionary/index.cfm?id=32867>.
10. Newberg A., d' Aquili E., Rause V. Why God Won't Go Away Brain Science and the Biology of Belief. New York: Ballantine Books, 2001. 226 p.
11. Petruzzello M. Pascal's wager | Definition, Description, Criticisms, & Facts. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Pascals-wager>

MYTH AND ANTROPOMORPHISM IN THE REAL WORLD: PAST AND PRESENT

Andrii Kadykalo

*Lviv Polytechnic National University,
Institute of the Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy
Mytropolyta Andreiia str., 5, 79013, Lviv, Ukraine*

The article analyzes the influence of myth on people in the past and today. The author considered examples of how archaic human needed a myth. From the ancient past, human explained the world, emotions and his interaction with the environment with the help of myth. The myth was supposed to connect a person to something timeless, beyond history. The myth performed a therapeutic function, contributed to the acceptance of all the hardships of real life and justified them. It helped a person to accept fate and the inexorability of approaching death. The author considers that the Italian researcher Luigi Zoja reasonably connects the formation of rationality with historical events that changed the ancient Greek society. These changes became the dawn of Western civilization, laid the foundations for a person's certainty in his abilities. The first efforts of the human mind to make sense of the world began to eliminate mythological thinking. A mythological view of the world, like an irrational one in general, most often sees the environment pessimistically – a person is not able to master his will and destiny, is not able to change the future. Rational thinking is an optimistic view of the future. It meant belief in the ability to change a predetermined future – a human creates history.

The author considers that the Romanian religious researcher Mircea Eliade is right when he claims that the myth does not disappear with the end of the ancient world. Moreover, many historical events occur due to the influence of myth on human perception of the world, for example, the discovery of America, missionary expeditions. The actions of early modern man are guided by the myth of progress and development.

The author concludes that mythological thinking faded away gradually. Its final disappearance occurred in the 17th century. It harmed the person. Humanity lost its motivation, the world seemed well understood. Rational thinking explained, but did not save from the horrors of life, and especially death. Myth performed the function of initiation, which Joseph Campbell called a means of overcoming “difficult thresholds of transformation”. The author concludes that the myth is important for modern man as well. A person without a myth feels lonely. On the other hand, a person's manipulation of a myth can turn a dissatisfied person into a neurasthenic capable of doing evil. This is evidenced by the crimes of Nazism, communism – in the past, and “Russian world” (Ruscism and Rashism) – today.

Key words: myth, human, person, history, rationality, Western civilization, belief, progress.